

Intelektualec in sodobna družba

Ivo Brnčič

„Vsaka kulturna borba pomeni osvoboditev človeka na kateremkoli področju. Danes obstoja ena sama kulturna borba: za osvobojenje... od ekonomske, nacionalne, kolonijalne in rasne tiranije. Slehernost je preziranje duše, kulture, človeškosti. Pod vsakim plaščem tlačitelja se skriva zver!

Naša današnja borba je kakor vsaka kulturna borba — borba za človeka zoper zver...

Martin Andersen-Nexö.

Stvari in dogodki se vrsté brez prestanka in neutrudno, zgodovinsko dogajanje, ki ga prožijo neki daljni, vsakdanjemu izkustvu skriti vzroki, poteka mimo nas in pronica skozi nas ko neviden tok, ki prepaja naše žile, mišice in možgane ter nas potiska z neznano silo proti nekim temnim pokrajinam, ki jim pravimo prihodnost. Človek, ki ga nosi nemirno, mrzlično preHITEVANJE dogodkov in stvari, sredi katerega stoji s svojo hedno, majhno osebno zavestjo, sprejema to nastajanje in minevanje kot nepoznano, nedoumljivo primoranost; sprejema ga kot imperativ neke nadosebne, nadčloveške volje, spričo katere njegova lastna nebogljena volja ne pomeni nič več kakor pena neznatnega vala sredi ogromne reke. Slepa, neodgonetljiva slučajnost pa je tisto, kar se zdi poedincu najposlednejša pojavná oblika te daljne volje, tega zadnjega gibala.

In vendar tiči za skrivnostno zgodovinsko slučajnostjo neka neusmiljena, železna, logična in objektivna nujnost; in če gremo dosledno do konca, se nam razodene v dnu vseh stvari neka zakonitost, ki določa sleherni dogodek v celoti in v vseh otenkih, in najsi tudi je še tako težko dostopna našemu ozkemu spoznanju. Kot najprvotnejši vzrok vsega zgodovinskega dogajanja pa spoznamo slednjič ljudi, tisto človeštvo, ki ustvarja razmere in odnose v okviru te zakonitosti in ki je hkrati tudi sámo nje proizvod. Stvari in dogodki, ki na prvi pogled nastajajo sami po sebi ali pod pritiskom kake nedoumljive transcendentalne sile, so v resnici zgolj zadnja, skupna, ogromna posledica neopaznega, vsakdanjega, neznatnega življenja milijonov ljudi. Človeštvo sámo ustvarja svojo zgodovino, oblikuje jo najpoprej v danih časovnih možnostih in v mejah prirodnega okolja

s svojim delom, s svojim naporom, da se preživi, s svojo soudeležbo v tistem proizvodnem procesu, ki naposled tudi druží vse poedince v neko organizirano skupnost dela, medsebojnih odnosov in interesov, ki ji pravimo družba. Enolično delo, tisočeri vsakodnevni opravki brezimnih množic rodé kot svoj poslednji rezultat one zakone, ki ravnajo družbo, ki se skrivajo na dnu vseh zgodovinskih dogodkov, ki neprenehoma dajejo nove možnosti, nove oblike dela in s tem možnosti novega razvoja ljudi in njih vzajemnih odnosov, ki neprestano izpreminjajo obraz te zemlje, družbe in človeškega rodu.

Človek pa, ki je spoznal osnovne gibalne sile družbe, ki je do-
umel njeno razvojno nujnost in zakonitost, pa čeprav se morda še ne zaveda gospodarskega jedra družbenega življenja, marveč je dognal zgolj minljivost in izpremenljivost življenjskih oblik — tak človek in taki ljudje prinesó v družbeno gibanje še eno vzmet: svojo za-
vest. Prilagoditev človeškega dejanja in nehanja spoznanim razvojnim zakonom pa je potlej plod volje — in tako je vsa zgodovina posledica človeškega dela, človeške zavesti in slednjič človeške volje. Delo jo je nezavedno gradilo od najdavnješe preteklosti, zavest jo pričinja graditi v sedanjosti; delu, zavesti in volji skupaj pa pripada bodočnost.

I.

Dve temeljni dejstvi določata družbeni položaj intelektualca v sodobni družbi: njegovo socialno poreklo in njegova vzgoja.

V pozni meščanski družbi našega časa izhaja intelektualec v pretežni večini iz malomeščanstva. Posebno pri nas, kjer vélike buržuazije do najnovejših dni prav za prav sploh nismo poznali, je izviral intelektualec izključno iz malomeščanske sredine. Še več: do nedavne preteklosti je dajalo malone vse intelektualce pri nas slovensko kmečko ljudstvo. Dotok intelektualcev iz vélike buržuazije nikoli ni bil velik ne pomemben, kar se povsem sklada z njeno vodilno vlogo v družbi in sistemu, ki se izživlja predvsem na ekonomskem področju. Intelektualci, ki so izšli iz te plasti, so bili le nekaka maloštevilna duhovna elita neproduktivnega razreda, ki se je — gmotno preskrbljena in zategadelj bolj ali manj nezainteresirana na neposrednem družbenem dogajanju — lahko posvetila čistemu, abstraktnemu delu, znanosti, umetnosti. Danes so intelektualci iz vélike buržuazije, ki omahuje v dekadenco, še redkejši kakor so bili.

Zanimivo pa je na drugi strani dejstvo, da je dalo prav malomeščanstvo neprimerljivo večje število intelektualnih delavcev in da so bili le-ti vselej v neki zelo tesni relaciji do družbenega gibanja in

vseh njegovih dnevnih pojavov; takó je dalo prav malomeščanstvo meščanski družbi pretežno večino njenih ideologov, politikov, vodij in organizatorjev. Dejstvo, da je stal malomeščanski intelektualce zmeraj sredi arene dnevnih socialnih, političnih, gospodarskih in kulturnih bojev, je treba pripisati okoliščini, da je malomeščanstvu kot najnižji plasti meščanskega razreda najmanj zagotovljen njegov socialni obstoj; vse to pa mora roditi stalno zanimanje za neposredna vprašanja družbenega življenja in težnjo po zagotovitvi razmer, ki naj bi dale takisto malomeščanstvu poročstvo za njegovo varnost.

Malomeščanski intelektualce je vršil v meščanski družbi zmeraj neko posebno funkcijo: od nešteti inženjerjev, tehnikov in graditeljev, ki so bili soudeleženi pri ustvarjenju tiste industrije, tiste tehnične organizacije, na kateri in s katero je zrasla ogromna stavba današnjega sistema, pa do celotnega uradniškega kadra, ki služi tej ureditvi in jo vzdržuje — vsepovsod je bil malomeščanski intelektualce nekakšna vmesna stopnja med lastnikom proizvodjalnih sredstev in delovno silo. Daleč od vsegamogočne posesti in oblasti nad gospodarsko organizacijo, ki jo je sam bistveno pomagal graditi, hkrati pa prav tako oddaljen od delovnih množic, je takó malomeščanski intelektualce zmeraj bolj ali manj pasivno služil sistemu in je v njegovi hierarhiji zavzemal neko srednje, nedoločeno mesto; navzdol je bil predstavnik meščanske družbe, navzgor pa zgolj njen sluga in nič več. Vse to se je nujno moralo odražati v njegovi psihologiji, moralo je pa tudi vplivati na njegovo dejansko usodo, ki so mu jo zapisali brez njegove volje in celó proti njej neizpremenljivi zakoni, ki vladajo človeško družbo.

V skladu s podrejeno, nesamostojno vlogo malomeščanskega intelektualca v sodobnem družbenem ustroju je takisto njegova vzgoja. Skorajda osupljiva, a nikakor ne slučajna, je nenavadna podobnost med industrijsko proizvodnjo v gospodarski ureditvi naših dni in med vzgajanjem, ki ima dandanes namen, preskrbeti družbo z duševno delovno silo. Zlasti v današnji, pozni dobi obstoječega sistema, ki je razvil fantastične tehnične možnosti in bajeslovno produkcijsko kapaciteto, je vzgoja mladih intelektualcev dobila popolnoma značaj masne produkcije. Mehanično, neživljenjsko, šablonsko in množinsko proizvodjanje intelektualcev, ki je posebno na Zapadu in v Ameriki napravilo iz šol zgolj tovarne za duševne delavce (Arrowsmith!), je sčasoma ustvarilo nek povprečen standardni tip sodobnega meščanskega intelektualca; vzporedno s tem procesom pa je umevno padala njegova intelektualna kvaliteta — kar je le simptom, ki kaže vprašanje intelektualnega poklica v današnji družbi z izredno značilne strani. Ivan

Cankar je v letih, ki spadajo med idejno najbolj prečiščena razdobja njegovega življenja, zapisal naslednje besede, ki jih je treba le nebitveno izpremeniti in ki veljajo danes bolj kakor kdaj poprej: „Trdim celó, da šole, s kakoršnimi nas je avstrijski Bog udaril, ovirajo duševni razvoj človeka, da nam, rekel bi, zaplankajo razum, ker ga stiskajo ter ponavadi sčasoma res potisnejo v eno samo tesno strugo. C. kr. šole so bile že prvotno ustanovljene za posel, da vzgajajo c. kr. uradnike; ne vzgoje pa niti takih ne, temveč le c. kr. pisalne stroje.“*) — In res — čeprav se na tem mestu ne bomo spuščali v ocenjevanje sodobnega šolstva in vzgojnih metod v meščanski družbi — je treba poudariti, da padajo vzgojne možnosti, ki jih sodobna družba nudi intelektualskemu naraščaju, občutno in nevarno od leta do leta; meščansko šolstvo je že zdavnaj zaostalo za časom takó po svojih pedagoških metodah kakor tudi po učnem gradivu, pa bodisi da ga označuje ozka strokovna usmerjenost ali mrtva, neživljenjska teoretska izobrazba. Njegova poglobljena oznaka je oddaljenost od resnične problematike neposredne življenjske stvarnosti, zlasti pa popolna brezbržnost do vprašanj družbenega življenja. Vse to pa je treba pojmovati kot posledico določenega družbenega razvoja in predvsem kot izraz tistega negativnega, vulgarno-utilitarnega, a v bistvu akulturnega vrednotenja intelektualnega dela, ki je posebno dandanes tolikanj značilno za meščansko družbo sploh.

II.

Osnovno dejstvo socialnega položaja intelektualcev v današnji družbi je njih proletarizacija. Svetovna kriza je izrinila malomeščanstvo iz ekonomsko preskrbljenega dela človeške družbe in ga pahnila v obubožanje, iz katerega bržčas ni več rešitve; ž njim vred je gospodarsko in socialno propadel tudi intelektualec. Že nekaj bore dejstev nam kaže s porazno nazornostjo, kaj prav za prav se v babilonskem vrvežu poznega kapitalizma z intelektualnimi delavci godi in kakšne so življenjske možnosti, ki jim danes še preostajajo. V Nemčiji dosega število brezposelnih intelektualcev nekaj stotisočev; v Ameriki služijo intelektualci kruh kot natakariji, se preživljajo z najrazličnejšimi in tudi najnižjimi priložnostnimi opravki ali pa čakajo med brezkončnimi kolonami brezposelnih na podporo in borno pomoč; o strašni stiski intelektualcev na Francoskem poroča Ilja Ehrenburg („Bolezen našega časa“); prav tako je tudi na Japonskem, kjer trpe

*) Ivan Cankar, „Kako sem postal socijalist.“

intelektualci vrhu vsega še pod neznošnim političnim pritiskom; v Belgradu se je neki doktor medicine prehranjeval kot brivski pomočnik, drugi je bil postrežnik v simplonskem ekspresu. V vseh deželah in na vseh celinah čakajo množice mladih, doštudiranih inženjerjev, zdravnikov, pravnikov, filozofov leta in leta brez upa in haska na delo in kruh; pri tem propadajo strokovno, socialno in človeško. Tisti, ki so se nekako dokopali do zaslužka, se prebijajo z beraškimi sredstvi, katerih nezadostnost prihaja do absurdnega nasprostva z najprvotnejšimi pojmi o vrednosti človeškega duševnega dela. Če vzamemo ves problem z njegove subjektivne plati, moramo ugotoviti, da je od vsega malomeščanstva kriza udarila najbrutalnejše prav po sodobnem intelektualcu.

Prva posledica proletariziranja malomeščanskega intelektualca je padec iz družbene organizacije razredov, deklasi ranost. Intelektualec, ki se je z dolgoletnim šolanjem nasrkal neke docela zgrajene meščanske zavesti, se je lepega dne znašel na ulici prav tako, kakor poslednji tovarniški delavec; družba ga je izvrgla kot nerabno smet. Zdaj dejansko ni več pripadnik meščanskega razreda, ne da bi bil že postal kaj drugega. Če pa je vzlic ekonomski proletariziranosti obdržal duhovno dediščino, katero mu je vcepila vzgoja, ki je vsa zgrajena na podmeni o večni popolnosti obstoječih družbenih odnosov in uredb, potem imamo pred seboj vzoren tip današnjega intelektualskega deklasi ranca. Stvari pa so se razvile že takó daleč, da je danes prav ta izraz edina ustrezajoča sociološka označba za intelektualca sodobne meščanske družbe.

III.

V meščanski družbi XIX. stoletja, ki je za intelektualne sloje skovala nejasni in danes povsem neuporabni pojem „inteligenca“, je nastal takisto znani mitos o neki namišljeni privilegirani duševnega dela med opravki, s katerimi se ukvarjajo ljudje. Izvor takih naziranj, ki sicer sama po sebi niso docela zmotna, a so dandanašnji v najostrejšem nasprotju z dejanskim položajem intelektualcev, je treba iskati v dejstvu, da je duševno delo res imelo neko posebno in včasih izjemno važnost v zgodnjem kapitalizmu, ko je bil le-tá še nositelj najnaprednejših gospodarskih in socialnih oblik. V času, ko se je sistem, ki je sprostil produkcijske možnosti, kakršnih dotlej še ni videla zgodovina, šele razvijal in gradil, je bilo zanj kajpak intelektualno delo neobhodno potrebno in pomembno in zategadelj tudi pomoč intelektualnega delavca dragocena; v dobi silovitega razvoja pri-

rodnih znanosti in velikanskega tehničnega razmaha, kar je vse šlo vzporedno s porastom zgodnjega meščanstva, pa je na drugi strani takisto intelektualec lahko uveljavil v popolnem soglasju s tendencami sistema svoje delovne sposobnosti, svoje socialne zahteve in interese, ki so se še ujemali z interesi družbe. Takó se je razvil v bistvu povsem idealističen nazor, da je neki intelektualno delo že samo po sebi nekaka posebna vrednota, ki je takó po svojem postanku kakor tudi po svojem smislu in namenu celó vzvišena nad vsakdanjim življenjem. Zlasti znanost in umetnost, dve najpopolnejši obliki duševnega udejstvovanja, je gledal meščan, ki mu je bilo vselej neznano družbeno jedro vseh stvari in pojavov, izven relacij neposredne stvarnosti in jima je pripisoval neko absolutnost in apriorno neodvisnost od socialnega življenja.

Ali prišel je trenotek, ko je sijajna organizacija meščanske družbe svojo zgodovinsko nalogo izvršila in se ustavila kakor doslužena ura; čas pa je vseeno tekel svojo pot naprej. Razvojne sile, ki jih je razvila družba sama, so jo prehiteli in jele terjati popolnejše, razvojni stopnji produkcijskih in družbenih možnosti ustrezajoče oblike. Odnosi pa, ki so dosihdob zagotavljali napredek in s tem tudi korist družbe in poedinca, so se naenkrat izprevrgli v zavoro napredka, so postali za poedinca kvarni in usodni. Družba, ki se je kakor vsak živ organizem borila za svoj obstoj, je te odnose, ki so zdaj pokazali svoje resnično bistvo, branila in vzdrževala še naprej. In tako je odkrila tudi svoj pravi, stvarni odnos do mnogih vrednot, ki so bile do tlej odete v meglo idealistične, platonične absolutnosti; med prvimi je padla iluzija o privilegiranosti duševnega dela.

Danes se kaže v najsirovejši nedvomnosti, da velja v meščanski družbi kot osnovni kriterij za presojanje človeka in njegovega dela — njegova neposredna uporabnost v sistemu, njegova zmožnost, prodajati delovno silo. Družba sploh ne vrednoti človeka samega, pa naj bo duševni ali manuelni delavec, marveč zgolj njegovo rentabilnost. Kar pa je nekoč pomenilo vzajemno korist za napredno družbo in intelektualnega delavca, ki ji je služil, je zdaj samó še interes dekadentne družbe, dočim pomeni za intelektualca propast.

Bajka o privilegiranosti duševnega dela se je pred stvarnostjo naših dni razblinila v nič. Osnova sodobne družbe je v skladu z njeno pridobitniško usmerjenostjo vulgarni utilitarizem neposrednega, osebnega gospodarskega uspeha; jasno je, da more potemtakem v taki družbi tudi intelektualec pričakovati znosnega položaja edinole tedaj, kadar je voljan in sposoben, zatajiti samega sebe in čistost svojega intelektualnega poklica in se vdinjati tako v ekonomskem kakor v duhovnem oziru. Stvarnih potrdil za to trditev je na pretek.

Dejansko je danes razmerje družbe do intelektualca popolnoma istovetno z njenim odnosom do ročnega delavca, dasi je prvi slučaj veliko bolj zamotan kakor drugi. Zakaj kakor kupuje družba delavčevo fizično delovno silo, takó kupuje duševno delovno silo intelektualca; v obeh primerih je delovna sila predmet, ki se prodaja in pottlej poljubno izkorišča. Pri tem pa sta zlasti pomembni dve dejstvi: prvič, stalna tendenca, odbiti ost intelektualnemu udejstvovanju, ki nosi v sebi vselej zemetke nevarne kritičnosti, z mehanično zaposlitvijo, s pasivnim pisarniškim delom, ki ubija duha in ustvarja ono znamenito filistrstvo, ki je specifično meščanski pojav. Tu pa izgubi intelektualno delo svojo notranjo prožnost in postane v bistvu na las enako avtomatskemu poslu tovarniškega delavca. Drugič: ker je neka mera svobodnosti *conditio sine qua non* slehernega polnovrednega duševnega delovanja, mora družba, če hoče, da ji to delo služi z vsemi svojimi močmi, semintja pustiti intelektualcu neko relativno prostost. Ali dejanski primeri nam povedo, da se to dogaja edinole tedaj, kadar se čuti meščanstvo tolikanj trdno, da ne verjame, da bi mu mogla kaka kritika škodovati. Dejstvo je, da se je intelektualno delo najbolj neovirano lahko izživljalo v obdobjih prosperitete ali stabilizacije meščanske družbe, takó v Franciji za časa Zolaja, v Ameriki in Nemčiji v prvem desetletju po vojni; takrat je tudi dala svetovna književnost svoja najpomembnejša družbeno-kritična dela. Toda tisti trenotek, ko se začuti meščanstvo ogroženo in v krizi, pokaže svoj nepovtorjeni, resnični odnos do duševnega dela in v zadnji konsekvenci do kulture sploh; tedaj se razkrije, da meri meščanstvo tudi intelektualno udejstvovanje edinole s komercialističnim vatlom, da je njegovo vpoštevanje polnovrednosti duševnega dela le minljivo in zgolj taktičnega značaja, da dejansko priznava duhovne vrednote le toliko, kolikor gredo vzporedno z njeno neposredno gmotno koristjo. Meščanstvo gleda na intelektualca kot na polnopravno človeško osebnost z nekimi svojstvenimi zmožnostmi in zahtevami, z nekimi osnovnimi in neodvzemljivimi pravicami prav tako malo kakor vpošteva človeško stran v svojem odnosu do mezdne delavca; eden kakor drugi sta samó objekt.

Biti intelektualec — to dejstvo torej samo po sebi dandanes ne pomeni nič. Tu korenini vsa problematika sodobnega duševnega delavca; in tu je treba tudi iskati perspektiv za bodočnost.

IV.

Deklasiranost, ki smo jo poudarili kot bistveno oznako položaja sodobnega intelektualca, je kajpada tudi najpomembnejša postavka njegove psihologije. Zakaj svetovna kriza ga ni prizadela samó gmotno;

intelektualec, ki ga je družba leta in leta skrbno šolala za one funkcije, ki so mu bile — kakor smo ugotovili zgoraj — v njej namenjene že od vsega početka, je s tem sprejel vase nek povsem zaokrožen kompleks nazorov, pogledov in idej, ki je bil ves zgrajen na znani podmeni o urejenosti, stalnosti in večni uravnovešenosti obstoječega stanja. Besede „kriza“ ta vzgoja ni poznala. Mimo tega je zahtevala družba od intelektualca vselej le pasivnega dela, pasivnega službovanja, in ga je v tem smislu tudi vzgajala. Kdor pa je s tako duhovno pripravljenostjo naenkrat padel v največjo gospodarsko in socialno krizo zgodovine, je v tem kaosu nujno moral izgubiti vsako orientacijo. Malomeščanski intelektualec je bil tipičen individualist po sami vzgoji in takisto po vsej mentaliteti, ki so jo vanj kakor v slehernega meščana vcepili odnosi, katere narekuje individualistična družba ljudem tudi v njihovem vsakdanjem življenju; vrhu tega je bil popolnoma nepoučen o najosnovnejših socioloških vprašanjih. In takó je intelektualec nenadoma obstal pred poraznim dejstvom, da z vsem svojim duševnim kapitalom, z vso svojo izžolanostjo, z vsem dostojanstvom duševnega delavca sredi vihre svetovnega dogajanja ne pomeni docela nič. Narobe, moral je doživeti, da je kriza lopnila po njem, ki je bil vendar še predvčerajšnjim steber celotne družbe in ki je še vedno živel pod sugestijo mitosa o privilegiranosti intelektualnega dela, prav tako neusmiljeno kakor po slehernem delavcu iz predmestja. Popolno duhovno zbežanost, popolno potlačenost njegove intelektualne samozavesti pa so še stopnjevali najrazličnejši absurdni pojavi gospodarskega in socialnega življenja, ki jih je gledal dan za dnem, pa ni vedel, da so povsem naravna in neizbežna posledica nekih notranjih nasprotij, ki so obstoječemu gospodarstvu imanentna; ti absurdi so žalili njegov razum, so se upirali najprvotnejšim pojmom njegove racionalne logike in so težko udarili njegovo človeško zavest. Prvikrat je proletarizirani malomeščanski intelektualec začutil, da njegov razum vendar ni vsega-mogočen; jel je dvomiti nad tistim, v čemer je bila vsa bitnost njegovega poklica; iznenada in klavrno je odpovedalo vse, kar se je bil kdaj naučil, v kar je véroval in na čemer je snoval svojo prihodnost. Tu pa je malodane redno padal v usodno zablodo, ki sta jo določali vsa njegova vzgoja in socialna usmerjenost. Ker je pripisoval svojemu relativnemu razumu, ki mu ga je organizirala meščanska vzgoja z vsemi njenimi bistvenimi pomanjkljivostmi, neko nadrazredno absolutnost, ker je smatral svojo vednost za edino resnično in edino možno vednost, je ob dejstvu dokončne nemoči svojega razuma navsezadnje moral obupati nad človeškim razumom sploh. In tu je vzrok onega bega iz racionalnosti v iracionalnost, ki je dandanašnji najznačilnejše nastrojenje večjega dela malomeščanskih intelektualcev po vsem svetu

in ki so ga pri nas katoliški krogi celó povzdignili v altar; poslednja konsekvencia te resignacije, idejne zmedenosti in nemoči, dokopati se do pozitivnejših in zanesljivejših spoznanj, pa je dejstvo, da je postal intelektualec dovteten za razne mistične ideologije, da je postal nazadnje plen različnih fašizmov. Proces je še pospeševal malomeščanski razredni instinkt, čigar glavna in tipična pojavna oblika je nestrpno stremljenje po zagotovitvi socialne varnosti (Sicherheitsstreben). Vse to je kajpa vtisnilo svoj pečat tudi nekaterim ideološkim pojavom v sodobni družbi (Spengler).

Obstoja pa še nek drug tip sodobnega intelektualca, ki ga sicer takisto ni moči označiti kot nositelja napredka, ki pa tudi ne podpira najreakcionarnejših gibanj našega časa. Gre za ono elito današnjih duševnih delavcev, ki je ohranila neko resno kulturno zavest in odgovornost in je zavoljo tega nastopila proti zlu, ki dandanes preplavlja svet. To so najboljši, osebno najbolj poštene in intelektualno najčistejši pripadniki meščanstva; njihova tragedija pa je v dejstvu, da so sicer spoznali negativnost dobe in razmer, a nimajo moči, da bi našli nek pozitiven izhod. Za te izkoreninjence, ki so zavestno zbežali iz lastne družbe, ki se celó nesebično bore proti njej, pa ostajajo vendarle docela v njenem miselnem območju, velja psihološko pravilo, da mora dati spoj individualistične duhovne osnove in deklasiranosti z družbeno kirtičnostjo le anarhistično upornost. Taki donkijotski borilci z mlini na veter izgubljajo včasi vsega priznanja vredne energije, ko z ogorčenjem in moralnim srdom napadajo moderno civilizacijo in njene pojave, zlasti stroje in mehanizacijo (Duhamel: „Scènes de la vue future“!). Zmota je v bistvu ista, ki so jo zagrešili že angleški delavci, „ludisti“, ki so v 17. in 18. stoletju razbijali stroje, ne vedoč, da le-tí sami po sebi niso krivi, če jih racionalizacija meče na cesto. Razen takih individualističnih kritikov civilizacije in amerikanizma, razen teh „naskakovalcev strojev“ poznamo še množico osamljenih, zagrenjenih, duhovno in živčno razklnih moralistov in idealistov, ki so se popolnoma umaknili v svoj anarhistični pesimizem in svojo osebno tragiko; le-tá pa je zgolj nepoznavanje poslednjega družbenega pravzroka vsega slabega in dobrega na zemlji. Posebno književnost beleži vrsta takih tragičnih iskalcev, hamletovskih blodilcev in Vikingov brez brodov in brez odkritih deželá: Aleksander Blok in Jesenjin v nekaterih razdobjih njegove ustvarjanja, Lawrence, Céline, Krleža v prvih letih, pri nas deloma Ivan Cankar, zlasti pa Srečko Kosovel.

Izredno težka, tragična in brezizhodna kriza sodobnega intelektualca je samó del splošne krize današnje družbe in današnjega časa.

Poklic intelektualca je kulturno delo. V meščanski družbi je pripadla intelektualcu naloga nekakega kulturonosca, vloga edinega predstavnika kulture; v zvezi s tem dejstvom je nastala tudi njegova posebna kulturna zavest.

Živimo pa v času, ki ga lbo nekoč opisala zgodovina kot dobo najhujšega ponižanja in razvrednotenja kulturnih vrednot. Meščanstvo je bilo že itak od vsega početka usmerjeno predvsem v gospodarsko dejavnost in je tudi razvilo produkcijske in tehnične sile človeškega rodu do nevidenih dimenzij; v skladu s tako usmerjenostjo je vlagalo vso svojo pozornost in vse svoje energije v ekonomsko delavnost, dočim je le njih prebitok oddajalo na kulturnem področju. Kulturno udejstvovanje je imelo v tej družbi zgolj namen, da je pospeševalo ali spremljalo tehnični in gospodarski napredek. V tej relaciji neposredne praktičnosti je meščanstvo kulturo tudi vrednotilo. V dobi poznega meščanstva, ko je izpopolnjenost produkcijskih sil dosegla najvišjo stopnjo, katero je sploh mogla doseči v okviru meščanske ureditve, je postalo meščanstvu duhovno delo kot nujen predpogoj gospodarskega razvoja nepotrebno; zakaj meščanstvo zdaj ni bilo več zainteresirano na produkcijskem napredku, zdaj je moralo braniti le to, kar je že pridobilo in imelo. Kultura meščanske družbe je tedaj postala tipična kultura neproduktivnega razreda z vsemi značilnostmi te lastnosti.

Razvoj pa je šel dalje, in danes sprejema meščanska družba kulturno delo, ki je že davno prehitelo njeno zmožnost in voljo napredovanja, kot nezaželeno in nevarno reč in ga potiska navzdol; takó je ob silni izpopolnjenosti sodobne tehnike kultura ogrožena bolj, kakor je bila v temnih časih Atila in Džingiskana. Živimo v napetem, dušecem vzdušju splošnega kulturnega propada, tlačenja najosnovnejših kulturnih vrednot, bohotnega razcvita brutalnega psevdoznanstvene šušmarstva in najbolj sistematičnega poneumnjevanja množic, kar ga pozna zgodovina. Živimo v okuženem ozračju neumnosti, barbarstva in nazadovanja, živimo pod nenehnim pritiskom strašnih vidikov v bodočnost, vidikov, spričo katerih nam zveni preroški patos Apokalipse kakor bedno, smešno jecljanje.

Pred to stvarnostjo pa je že davno umrla klavrna iluzija, da bi kulturni delavci — kot nekaka vest družbe in sveta — nemara lahko še zavrli to drvenje v globino, da bi mogli količkaj preprečiti propast kulture. Silovito preganjanje intelektualcev po vsem svetu, zlasti na Japonskem in v nekaterih evropskih deželah, dejstvo, da sestavljajo danes prav intelektualci večino vseh emigracij sveta — vse to priča

dovolj zgovorno, kolikanj dvomljiva in ničeva je uspešnost golega intelektualnega protesta. Zakaj treba je vedeti, da sta akulturnost in antikulturnost zgolj nujni in zgodovinsko zakoniti posledici nekega socialnega razvoja, da potemtakem nista ne anomalija ne prehodni pojav, ki mu bo morebiti sledila doba nove kulture v meščanski družbi.

Odgovori na vsa neizgovorjena vprašanja o zaključkih, izhodu in nalogah intelektualnih delavcev se po vseh teh dejstvih nudijo sami. Zakaj za zgodovinsko slučajnostjo tiči vendarle neka neusmiljena, železna, logična in objektivna nujnost.

Haifa, vrata v jutro

Mirko Javornik

Odlomek iz knjige: „Pomlad v Palestini“, ki v kratkem izide v založbi „Hram“.

Poslednja noč pred celino. Pot po temi proti jugu je dolga kakor skozi neskončno pričakovanje. Prebujanja in zmedena prisluškovanja valovom, ki se mečejo ob plavajoče železo, so pogostejša kakor prejšnje noči. Tik do pred jutrom ni bila noč nič mirnejša od vseh ostalih, takoj za Ciprom je vihar spet planil po nas. Valovi prihajajo ladji v bok v enakomernih zagonih, v nerazumljivem ritmu morja, nerazumljivem, kakor je vse, nad čemer že dolgo leži senca česarkoli večnega. V presledkih med razdeljevanjem, razprševanjem in razljanjem nevidnih voda ob kljunu, med dolgimi, zategnjenimi pozibavanji, ki človeku zdaj dvigajo kolena nekam visoko, visoko, zdaj mu pa odpirajo neskončno uspavajoče padanje v temo, v teh presledkih se porajajo misli in občutja. To, pet dni trajajoče sobivanje in sožitje ljudi s čudnimi usodami, ki bi bilo sicer le slučaj, se je tu, v tesnobi prostora in viharjev, zdelo, da je postalo zakonitost, podobna bodočnosti. A včerajšnji dan je pokazal, da temu ni tako. Vsa ta srečavanja, zблиževanja, razodevanja in prenicavanja ljudi, ki jih je vrgla skupaj ista pot in nič drugega, so bila preračunana zgolj na pet dni. Pet dni bi morala trajati pot po voznem redu. Za pet dni smo vsi skupaj imeli na sebi zanimivosti, veselja do doživetij, strasti, avanturizma, neizčrpnosti v besedah, gibih in dejanju. Vihar je vožnjo podaljšal za cel dan in nam ni s tem storil usluge. Kar bi bilo med nami v petih preračunanih dneh ostalo iz spoznanj dragocenega, človeškega, vročega, se je v odvišnosti zadnjih štirindvajsetih ur začelo razblinjati, postajati nepomembno, navadno. Lasje in oči in ritem in sproščenost Judinj niso nič drugega ko lasje, oči, afektacija, vsiljivost. To je misel naveliča-